yamçı

AYLIK SOSYO-KÜLTÜREL DERGİ

kasım 1975 sayı : 1

Yok oluşun kucağına itildiği
büyük göçten bu yana

içinde bulunduğu
yaşam kavgasının yüzonbirinci yılında

egemen güçlerin
çeşitli baskılarla şartlandırdığı

sosyo-ekonomi, kültür ve özgürlük gibi
temel haklarını yitirmiş
dünya halklarından

Çerkes Halkı'nın;

düşünce karmaşıklığından
ve bireysel küçük çıkar hesaplarından sıyrılarak,

çağımız koşullarına uygun biçimde

«kendi topraklarında
kendi kaderini kendi tayin eden bir toplum»

olma yolundaki çabasına
katkıda bulunan tüm Çerkeslerin

anılarına saygıyla...

yamçı

bu sayıda

Yamçı, her geçen sayıda daha iyiye gitme umut ve dileğiyle çıktı karşınıza.

İlk sayfalarda geleneksel giriş yazıları yer aldı. İlkinde muhaceretteki durum bir açıdan özetlendi ve yayın gereksiniminin gelişimi belirlenmeye çalışıldı. «Başlarken» adıyla sunduğumuz ikinci yazımızda dünya halk kurtuluş hareketleriyle Muhaceretteki Adığe Halkının durumunu kısaca yorumlamaya çalıştık.

Nart Savsur'un her sayıda yazacağı yazılarından ilki «Çağrı» adıyla yer aldı 6. sayfada.

«Bir sorun» başlığıyla 9. sayfada sunduğumuz «VASE», Uzunyayla'da büyüklerimizle yaptığımız röportaj niteliğinde bir söyleşi.

Hatam N. in «biz bize» adıyla 19. sayfada sunduğumuz yazısı ise bir özeleştiri biçiminde...

20. sayfada yer alan Kuşmez Hajmet'in Muhaceretteki Adığe Halkı'nın yazgısından bir kesit verdiği «18 numaralı ileri karakol» hikayesi, değişik anlatısı ve bakış açısıyla ilginizi çekecektir umarım.

Kimi yakınmaları ve yakarıları dolaylı biçimde anıştıran Meşfeş'u «anaya mektup» sürekli başlığıyla 24. sayfamızda...

«Anayurttan Anayurda» genel başlığı altında 25. sayfada ünlü yazar Şocentsuk Adem'in yaşamöyküsü ve 27. sayfada «bir konuk» adıyla yine aynı yazarın iki yıl önceki Türkiye gezisinden izlenimler, anılar var; Anayurtla ilgili çeşitli sorularınıza yanıt bulabileceğiniz bir söyleşi...

Yismeyl Ö. 39. sayfamızdaki «sanatta ulusallık» yazısında sanat kavramını ve ulusal önemini işledi.

«Bir gün gelir» ana başlığı altında her sayı sunmak istediğimiz «muhaceret şiirleri» ni 41 - 43. sayfalarımızda bulabilirsiniz: hapae e.nin, adını başlığımıza verdiğimiz şiiri yarınki umutları simgelerken onu izleyen şiirinde karden d., toplumumuza ayakbağı olan olumsuzluklara kesin bir buyruk veriyor: «yokolun». Bezeroko K. günümüze değin başkalarına sevecenliğimizin karşılıksızlığını ya da kötü karşılıklarını anımsatıyor «ellerimiz» şiirinde ve Yismeyl Ö. Muhaceretteki Adığe Ulusu için bugünden yarına bir yol çizdiriyor güneşe... Böylece bitiyor bu sayıdaki muhaceret şiirlerimiz. Ama «yeni a» dergisinden 44. sayfamıza aktardığımız Ergin Günce'nin «saçmasapan bir şiir»ine bilmem ne demeli?...

Ve Anayurdun genç ozanlarından Khajer Petr'in 46. sayfadaki seslenişi «töre» adıyla şiir bölümümüzü bitirirken bu sayımızın son sayfasını kapatmış oluyor.

Sonraki sayılarımızda doğum, ölüm, evlenme v.b. toplum haberlerine yer vermek istiyoruz, olanaklarımız ölçüsünde... Okuyucu yazılarına da açık sayfalarımız... Yazılarınızı ve haberlerinizi bekleriz.

Gelecek sayıda buluşmak dileğiyle...

huvaj f.

OKUYUCUYA

Yüzonbir yıl önce daha iyiye yönelik yeni umutlarla başlayan muhaceret, kısa sürede yalnızca bu umutları değil, aynı zamanda ulusal yaşam umutlarını da tehdit eden aleyhteki koşullarla belirginleşmiş, giderek ulusal ölüm kaygılarımızı vurgulayan acı gerçeklerle onulmaz bir yara ve karmaşık bir sorunlar bütünü biçimini almıştır.

Bu durum toplumun çeşitli kesimlerinde ölüm-kalım kaygılarını yaygınlaştırmış ve bir seri önleme tedbirlerini de birlikte getirmiştir. Ne varki içinde bulunulan toplumların kendi toplumsal ve ulusal sorunlarının ağırlık kazanması sonucu Adığe Ulusu'nun yetenekleri, olanakları ve gücü kendi varlığının sürdürülmesi çabasından saptırılarak ev sahibi durumundaki toplumların özel sorunlarının çözümüne yöneltilmiş ve yoğunlaştırılarak kullanılmıştır. Bu arada bulunabilen en küçük fırsatlarda — özellikle ev sahibi toplumların büyük sorunlarının çözümlenmesinden sonra — Adığe Ulusu, ta muhaceretin başlangıcından beri sürüp gelen temel sorunlarına yönelik kimi çalışmaları başlatabilmiştir. Ne varki öncelikle ele alınan ev sahibi ülkelerin sorunlarının çözümü uğrunda harcanan emekler, dökülen kanlar ve verilen canlardan sonra artakalan Adığe kadrosunun azlığı, güçsüzlüğü ve yetersizliği yüzünden, başlatılabilmiş çalışmalar geliştirilip sürdürüleme-

miş, ölüm-kalım kaygılarının giderilmesi, hafifletilmesi bir yana, artması bile önlenememiştir.

Muhacerette ulusal yaşamı sürdürme amacına yönelik, ya da bu amaca katkıda bulunabilecek nitelikteki çalışmalar genel olarak iki ana bölümde özetlenebilir.

Bunlardan biri, belki güçbirliği dileklerinin bir yansıması sayılabilecek olan, dernek çalışmalarıdır. Dernekler kuruluşları ve statüleri gereği bu amaca ancak belirli bir ölçünün ötesinde katkıda bulunması beklenemeyecek kuruluşlardır. Kaldı ki bu ölçüye varabilecek çalışmalar bile gerçekleştirilememiştir. Bu konu daha ayrıntılı biçimde başka bir yazının konusu olarak ele alınmalıdır.

Öteki ana bölüm, ulusal bilinç oluşturmadaki etkinliğinden yararlanma amacıyla başlatılmış olmasını umduğumuz, yayın çalışmaları olarak saptanabilir. Ne varki kaba çizgileriyle ele alındığında genel olarak yalnızca, «geçmiş»e ağırlık verdiği noktasında birleştirilebilen muhaceretteki bu yayın çalışmalarının da beklenen ölçüde olabildiğini söylemek aşırı iyimserlik olacaktır. Yalnızca ulusun geçmişini aydınlatmaya yönelen bu tür yayınlar, bilimsel araştırmalara dayandırılamadığından gereken ilgiyi görmemiş, iyi niyetli kişisel girişimler olmaktan öte gidememiş, kişilerle birlikte yok olmuştur. Hatta zaman zaman «enkazcılık» la nitelenerek küçümsendiği bile olmuştur.

Oysa yarına yönelik çalışmalarda geçmişin klavuzluğu yadsınamaz bir gerçektir. Ne varki geçmişin aydınlatılabilmesi ve klavuzluk işlevinden yararlanılabilmesi, yeterli kadroların bilimsel çalışmalarıyla mümkündür. Bu kadroların oluşması ise yarına yönelik, uzun süreli, ergin programların ciddiyetle uygulanabilmesine bağlıdır.

İşte ulusal varlığın karşı karşıya bulunduğu acımasız sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik tehlikeleri önleme tedbiri olarak önerilenlerden hiçbirinin görevini yeterince yerine getirememesinden ve ye-

terli önleme tedbirleri getirilmemiş olmasındandır ki muhacerette, geçmişi aydınlatacak, geleceği örgütleyecek kadroların oluşmasını sağlama çabası ve bu çabayı değerlendirip yaygınlaştıracak yayın gereksinimi hiçbir zaman yok olmamıştır. Bu gereksinim özellikle son çeyrek yüzyılda dünyanın sahne olduğu ulusal kurtuluş hareketlerinin yoğunlaşmasıyla daha da belirginleşerek artmıştır.

1970 Mayısında yayınlanmaya başlayan «kamçı» gazetesi duyulan bu gereksinimi paylaşanlar için bir umut olmuş, büyük bir ilgi görmüşse de çeşitli nedenlerle, özellikle «12 mart» döneminin özellikleri nedeniyle, kısa sürede kapanmıştır. Ancak bu kısa yayın hayatında bile «kamçı» gazetesi, toplumun nabzını yoklama, gereksindiği konuları, duyulan gereksinimin derecesini ve böyle bir yayın organının görebileceği ilgiyi belirleme gibi önemli görevler yüklenmiş, büyük ölçüde de başarmıştır.

«Kamçı» gazetesinin kapanmasından sonra böyle bir yayın organının gerekliliği yolundaki inanç ve ihtiyaçlar — her ne kadar 12 mart döneminde bir ölçüde bastırılmışsa da — artarak bugüne gelmiştir.

«Yamçı» bu gereksinmeden doğmuş ve olanaklar ölçüsünde bu gereksinmeyi gidermek, hiç değilse hafifletmeye çalışmak üzere elinizdeki ilk sayısıyla yayın hayatına girmiştir. Ve toplumsal sorunlarımızı sorun edinen, ulusumuzun uğradığı haksızlıklardan acı duyan, lâyık olduğumuz yarına; «kendi topraklarında kendi kaderini kendi tayin eden bir toplum» olma amacına içtenlikle bağlanan tüm soydaşlarımızın her türlü çalışmalarına, eleştirilerine açık olmayı ilke olarak benimsemiş olup toplumun ilgisi ve beğenisi ölçüsünde yaşayacak ve gelişecektir.

Ulusal birlik ve beraberlikten doğan güçle tüm sorunlarımızı çözümleyebileceğimize olan inancımız ve güvenimiz tamdır.

yamçı

çağrı

nart savsur

Yıl 1864... İlk göçün başlangıcı, yokoluşun ilk adımı. Yıl 1975... Tam 111 yıl. Evet bir yüzyılı geçkin bir süre ve «yine yeni bir şey yok Kafkas Cephesinde».

Yok oluşla genişleyen varoluş isteği, bu isteğe karşın yitikler ordusunun artışı. Yok oluş yeni değil, bir süreç; Anavatandan kaçışla başlayan çağımızın sanayi toplumunda gelişen, hızlanan bir süreç. Kafkasyanın kendi kendine yeten tarıma dayalı bir ekonominin üst-yapısı olan kültürün, büyük göçle başlayan değişimi kent toplum yapısında yeni boyutlara ulaştı. Türkiye'den Ortadoğuya kadar uzanan bir şeridin değişik kesimlerinde, değişik yapısal değişikliklere uğrayarak kendi kendine yabancılaşan Çerkeslerin ulusal sorunlara yaklaşımındaki hareketsizlik, düşündürücü ve anlamlıdır. Oysa dünyada uluslar belirginleşmekte, emperyalizm gerilemekte, ulusal bağımsızlık savaşları yeni boyutlara ulaşmaktadır.

Toplumun çeşitli kesimleri, sosyo-ekonomik, kültürel şartlarına göre, Ulus, Ulusal Sorunlar, Ulusun geleceği konusunda çeşitli fikirler ileri sürmektedirler. Fakat bütün çabalar bireysel ve grupsal girişimlerden öteye gitmemektedir. Uygulanmakta olan asimilasyon politikası topluma bir rahatsızlık verse dahi istek ve ihtiyaçlar belirli güçlerle kanalize edilmediği için güdüler etkisiz kalmaktadır. Toplumun dinamik, yol gösterici, arayıcı gücü olan aydınların ulusal sorunlara yaklaşımları tartışılması gereken bir konudur. Ulus, Ulusal sorunlara yaklaşım kuşkusuz bir yöntem sorunudur. Kaynağını toplumun sosyo-ekonomik, sınıfsal yapısından, tarihsel gelişiminden almayan her türlü yaklaşım utopik olmaya mahkûmdur.

Dünyada hiçbir toplum Çerkesler kadar ulusal sorunlarına yabancılaşmamıştır. Tarihte emperyalist olmayan ve türlü siyasal oyunlar için bir maşa gibi kullanılan bizler ulusumuzun geleceğini düşünmek zorundayız. Muhaceretteki geçmişleri bizim kadar olmayan Filistinlilerin «kendi kaderlerini tayin hakkı» konusundaki yiğit girişimlerini örnek alarak tüm aydın güçleri, partili partisiz tüm Çerkesleri, ulus, ulusal sorunlar, ulusumuzun geleceği, asimilasyon, kendi kaderimizi tayin hakkı konularında demokratik tartışma forumu olan «yamçı»da fikirlerini görüşlerini açıklamaya çağırırken tüm omuzdaşlara selamlar ve sevgiler.

başlarken

Dünya halklarının «ulusal bağımsızlığı» amaçlayarak yürüttükleri eylemlerin zaman beşiği olan 20. yüzyılın üçüncü çeyreği de sona eriyor. Tarihi ders alınması gerekli bir öğreti sayan ve ondan ders alan toplumlar son çeyreğin gereksemelerine hazırladılar bile kendilerini.

Onbeş yıl önce «acaba», «olabilir mi?» çizgisindeki düşünceler, o çizgiyi çoktan aşarak yepyeni boyutlarla çıkıyor karşımıza. Helsinki zirve birleşiminin çıkarcı çocuğu «détante», bağımsızlığın ardından gelen yönetim kavgasıyla Angola, uzak-doğudan ses veren bağımsızlığın güncel istekçisi Timor ve 20. yüzyılın son çeyreğinin Avrupa'sında özgürlük istemlerini, hamile kadınları ölümle cezalandırarak susturmaya çalışan faşist yönetimin, ulusal bağımsızlık çabalarını simgeleyen Bask'lara karşı utanç veren tutumu. Bağımsızlık savaşının uygulamalı öğretisi oluyor tüm bunlar, umutla bekleyen ezilmiş ve ezilmekte olan uluslar için.

Son onbeş yıl içinde Adığe Ulusu'nun muhacerette yaşayan kesiminin gösterdiği uyanış, ulusal haklara duyulan özlem olduğu kadar bu öğretinin bir yansımasıdır da kanımızca.

Ancak bu uyanış, muhaceret kesimini bekleyen asimilasyon çekincesine ne denli bir karşıt güç olabilecektir. Sözgelişi koşulların çaktırdığı bir kıvılcım olarak sönüp geçecek mi, yoksa «ulusal bilinç»e sürekli ışık tutan bir meş'ale mi olacaktır?

Kuşkusuz bu uyanışı yararlı hale getirmek «ulusal bilinç»e ulaşmış bireylerden oluşan «kadro» nun «geçmiş-bugün-gelecek» üçlüsünün ışığında ortaya koyacağı olumlu çabanın ürünü olacaktır. Basit bir yaklaşımla bu üçlü ele alındığında şu görünüm çıkar ortaya;

Dün; salt kendi açımızdan gözlenirse «ulusal bilinç» ve «ulusal çıkar» kavramlarından, hele bu kavramların bugünkü anlamlarından çok uzaktır. Bu dönem, içinde bulunulan toplumların ulusal bütünlüğüne ters düştüğü sanılan, Adığe Halkı'nın çıkarlarının savunulması yerine, onların statü üstünlüklerini onlardan daha çok koruyan eylemsiz bir tutum içinde geçirilmiştir. Gerçekte geçmiş devrede; a — Kendi halkımızdan, b — İçinde yaşadığımız toplumlardan, c — dünya kamu oyundan istenilmesi gerekenler somut olarak belirlenememiş, «ulusal haklarımız» siyasal boyutları içeren bir ulusal sav biçimine dönüştürülememiştir.

Bugün; dünya sömürgen güçlerinin çeşitli baskılarla şartlandırdığı, sosyo-ekonomi, kültür, özgürlük gibi temel haklarından yoksun bırakılmış halkların, ulusal bağımsızlığı amaçlayan tüm eylemlerinin temeli, «kendi topraklarında, kendi kaderini kendi tayin eden toplum» ilkesidir.

Günümüzde Adığe Ulusu, Anayurt ve Muhaceret olmak üzere biribirinden farklı iki dünyaya kendi istemi olmaksızın bölünmüştür. Doğaldır ki bu temel ilke, bir uyanıştan umutlanan muhaceretteki Adığe Halkı'nın da düşünce ve eylemlerinin temel ilkesi olacaktır yirminci yüzyılın üçüncü çeyreğini uğurladığımız yıl içinde.

Gelecek için söyleyebileceklerimiz ulus sorumluluğunu yüklenmesi gereken tüm aydınlarımızın görevidir kanımızca. Doğru ve yararlı bildiklerimizi birleştirmek için okumamız, eleştirmemiz ve birlikte yarınlara varabilmemiz umut ve dileğiyle...

yamçı

bir sorun VASE

Çok şey söylendi uğrunda Vâse'nin Çok şey yapıldı. Ama tarih süreci içindeki durumu ve gelişimi yeterince açıklığa çıkarılamadı.

Neydi bu Vâse dediğimiz? Ne zaman girdi töremize, girdi mi? Girdiyse niçin, nasıl, hangi amaçla girdi? Nasıl gelişti, nasıl değişti? merak ediliyordu her yerde.

Bu konuda en çok ün yapmış, en çok tartışmaya, en çok girişimlere sahne olmuş ve nihayet bu konudaki en eski ve en yeni bilgileri birlikte bulabileceğimiz yer olarak Uzunyayla geldi aklımıza ve gittik. Sorduk, söyleştik, dert leştik ve edindiğimiz bilgileri derleyip toparladık.

Bu sohbetimize girmeden önce, bizi umduğumuzun da ötesinde çok geniş ve çağdaş bir anlayışla, hoşgörüyle karşılayan değerli büyüklerimiz Sayın Tok Hajıumar, sayın Dumenış Mejid, Sayın Kareşey Ruşti ve Sayın Şıd Mahir'e derin teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız. Bu arada büyüklerimizle görüşmemizi sağlayan ve ayrıca yakın ilgilerini gördüğümüz değerli kardeşlerimize de teşekkürü bir borç biliriz.

Vâse konusundaki genel şikayetlerimizden sözetik büyüklerimize amacımz sorulduğunda, bilgi edin mek ve yayınlamak istediğimizi bildirdik. Yabancıların bize vur

dukları damgalardan, bizim için söyledikleri çirkin sözlerden yakınıyorduk ki Tok Hajıumar:

— Onlar bilmezler **onu da, bir at çalamayana** kız vermezlerdi derler bizim için. Oysa bunun mazisi var, başlangıcı var. **diye girdi söze ve sürdürdü.**

— Vâsenin mazisi şöyle: şimdi bir genç evlenmek istiyor, niçin anasına-babasına sıkıntı versin, niye onun için ona reca etsin. Çeker gider Terç ırmağının ötesine, bir Rus atlısını alaşağı eder, atını alır gelir. İşte bu at Vâse olarak kızın dayısına verilirdi... Vâse'nin başlangıcı budur. Sonra Vâse Atı'na kızı gelin olduktan sonra babasının binip gezmesi yoktu töremizde. Ne kadar ayıptı, «kızı gelin oldu da Vâse Atı'na bindi, geziyor» derler, alay ederler, türkü düzerlerdi. Bu derece ayıplanırdı. Vâse Atı kızın dayısına, dayısı yok amcası varsa onun oğluna, o da yoksa kendi küçük erkek kardeşine verilirdi. Değilse kızın babasının Vâse Atı'na sahiplenmesi, binip dolaşması imkânsızdı.

— Demek Vâse dediğimiz şey özellikle kızın dayısına verilen ve «Vâse Atı» diye bilinen bir bu attı. Kızın babasının kullanması, yalnızca binerek bile olsa ondan yararlanması büyük ayıptı. Acaba bu usûl töremize ne zaman girdi?

— Ta en eski zamanlarda, ilk başlangıcında böyleydi, Ama bunu bu Türkler bilmiyorlar da «bir at çalamayan delikanlıya kız vermiyorlar» diyorlar. Oysa bunun mazisi var. Gidip kom şudan çalmıyor ya bunu, bir Rus köyünü basıyor da sürüden bir bölüğünü getiriyor, ya da Rus atlısını alaşağı ediyor da atını alıp geliyordu. Ruslarsa Terç ırmağını bile geçemiyorlardı ki gelip atlarını geri alsınlar.

Konuyu yeniden Vâse'ye döndürmek istedik. Ve bu Vâse Atı'-

nın kızın dayısına kimler tarafından, nasıl verildiğini sorduk. Tok Hajı yanıtladı hemen:

— Doğruca getirip verirlerdi. Babası varsa babası, yoksa anası, yoksa erkek kardeşi, o da yoksa amcası tarafından verilirdi.

Anladığımız kadarıyla Vâse'nin başlangıcı için şöyle diyebilir miyiz : Evlenmeye karar veren bir delikanlı yabancı bir yılkıdan bir bölüğünü, ya da gözüne kestirdiği ünlü bir atı yığınla tehlikeyi göğüsleyerek, zorla elde eder ve onu kızın dayısına bir hediye olarak sunardı. Bu Vâse Atı'nın kızın ailesince kullanılması kesinlikle hoşgörülmez, ayıplanırdı, yani Vâse'nin kızın bedeli gibi anlaşılmamasına büyük özen gösterilirdi.

Tok Hajı konuşmamızı her fırsatta onaylıyordu. Yani kızın bir at karşılığında veriliyor gibi anlaşılmasının büyük bir yanlış olacağı, aslının böyle olmadığı iyice belirlenmişti.

Bir bakıma at hırsızlığı ithamlarına karşı bir savunma duygusuyla girmiş gibiydi söze Tok Hajıumar. Ve cevap Vâse'nin ne olduğunu anlatmaya yetmemişti. Arkadaşımız Aksıre Yaşar Kemal şöyle özetli bir soru yöneltti.

— Mertlik, yiğitlik asıldı Çerkes yaşamında. Yiğitliğini, yürekliliğini, becerisini kanıtlayabilmiş olmalıydı evlenecek delikanlı. Ondan sonra ancak, evlenme girişiminde bulunabilirdi. O günün koşullarına göre ünlü bir at getirebilmek, hatta bir yılkıya dalıp bir bölük atla dönebilmek yiğitlik belirtisi sayılıyordu. Ve delikanlı getirdiği bu atlardan birini kızın dayısına hediye ederek, yiğitliğini ispatlamış oluyordu. At çalma denen geleneğin kaynağı böyle bir anlayış değil miydi acaba?

Tok Hajı «odur, evet, Vâse'nin başlangıcı böyledir» gibi sözlerle yanıtlarken Karaşey Ruşti de «o maksat oraya varıyor zaten» demekle varı-

lan sonucu, açıklamayı benimsediğini belirtiyordu.

— Demek bir yiğitlik belirtisiydi, ya da başka bir deyişle evlenme çağına geldiğini kanıtlamaktı bu... deyip buna dayanarak başka bir soru yöneltmek istiyorduk. Ama fırsat olmadı; Tok Hajı «evlenme çağı» kavramına takılmıştı.

— Evlenme çağı da şöyle, önceki insanla sonraki insan benzemiyor birbirine. 20 yaşını bitirmeyen erkek, 18-20 yaşını bulmamış kız evlendirilmezdi eskiden. Bugün 11-12 yaşlarındaki çocuklar bile evlendiriliyor. Onların evliliğinden, çocuklarından ne olur, **diyerek içini çekiyor, belki de anım sadığı eski Çerkes yaşamına duyduğu özlemi ve bugünkü durumumuza olan üzüntüsünü dile getiriyordu. Bir aralık başka bir şeyi hatırlamaya çalışır gibi durakladı, sonra hemen ekledi.**

— Tıjjıko (yaşlı adam çocuğu) derlerdi eskiden, adamın gençliğinde sahip olduğu çocukla, yaşlılığında sahip olduğu çocuğu bir tutmazlardı. **Dumenış Mejid de bunu onaylayan, farklarını açıklayan konuşmalar yapıyordu. Konuyu tekrar Vâse'ye getirmek istedik.**

Bir de tabanca konusu vardı Vâse'ye ilişkin. Onu sorduk.

— Tabanca meselesi şöyle, **dedi Tok Hajı ve anlattı...** Kız gelin olduktan sonra, altı ay-bir yıl sonra, küçük erkek kardeşi giderdi ardından. Orada misafir edilir ve dönüşünde bir tabanca hediye ederlerdi. Değilse bunun Vâse ile ilgisi yoktu.

Söz tabancaya gelmişken, Vâse'nin başlangıcı olarak ileri sürülen başka bir açıklama biçimini de sormak istedik. Öykü Şöyleydi: Bir delikanlıyla bir gençkız uzun zamandan beri evlenmek üzere sözleşmişlerdir. Ancak evlenmeleri, ailelerinin anlaşmazlıkları yüzünden pek olası görülmemektedir. Ne yarki bu iki gencin du-

Karaşey Ruşti, Tok Hajıumar Dumeniş Mejid ve Şıd Mahir Sohbet sırasında

rumunu da bilmeyen kalmamıştır. Sonunda kızın dayısı büyük bir anlayış gösterir, yardım eder. Evlilik hazırlıkları sırasında delikanlı, kızın dayısına bu jesti karşılığında bir teşekür olmak üzere ünlü tabancasını armağan eder. Böylece kızın dayısına verilen Vâse, bir gelenek olarak töremize girer. Zamanla biçim değiştirir, herkesin kolaylıkla edinebileceği bir türe, bir birime dönüştürülür. (At, v.s..... gibi)

Tok Hajı hiç düşünmeden:

— Öyle yakıştırıp söylüyorlar. Değilse aslı yok onun diyerek kesip attı. Ve muhacerette ulusumuz için zararlı olan çeşitli olaylardan ve yorumlamalardan sözetti. Sonradan töremize sokulan eklemelerden sözederken:

— ... efendim sandık açılmıyor, vallahi Çerkes adeti değil. Gelin almaya gidenlere gelin gösterilmiyor, 3-5 bin lira karşılığında gösteriliyor, vallahi bu da Çerkes adeti değil diyor ve sanki önleyememenin verdiği üzüntüyle sesini daha da yükseltiyordu.

O günlerde olmuş başka bir olayı örnek vererek nikah kıyma törenine ilişkin töre dışı eklemeleri anlatıyordu:

— ... dört tane otomobille gittiler nikah kıymaya! Vallahi Adığe adetinde yok bunlar. Nikah kıymaya bir hajı, bir hoje ya da bir yaşlı ve bir yefendi, bir de genç giderlerdi. Dört otomobil dolusu 20-25 kişi nasıl gider nikah kıymaya! Yok bunlar töremizde. Töredışı davranışlardır. **diyerek kınıyordu. Öte yandan Dumemış Mejid bu kınamayı daha da vurgulamak için:**

— Töredışılıktır tabii.. **diye başlayacaktı. Hemen Tok Hajı**

— Tabii töredışılıktır, hem de töredışılığın ta kendisidir, **diyerek sözünü kesti. Dumemış Mejid biraz önce başlattığı sözünü sürdürüyor, nikah kıyma töreniyle ilgili davranışın töredışılığını açıklamaya çalışıyordu:**

— O gittiği yerde bak şimdi, **diyerek başladı. Parmağıyla oturanları gerektikçe göstererek örneklendirdi.**

— Bak şimdi, birinin kızını istiyorsun, mesela senin kızını bu adam gelin olarak istiyor. Buraya gitmesi gereken üç kişidir. bir genç, iki de yaşlı adam. Ama bugün 20 kişi, 30 kişi, 50 kişi, kurbanlar, kuzular, bil mem neler yapılmıyor mu ya! İşte bunlar kesinlikle yoktu töremizde, Adığe adeti değil bunlar. Neden derseniz, şimdi sen buna bir insan veriyorsun, kızını veriyorsun gelin olarak. Sen bu adamı, yani dünürünü, bulunmaz Bursa kumaşı gibi mi buldun? Kimsenin bulamadığı bir şey miydi bu? Bayram sevinci duymağa, fevkalade bayram yapmağa sebep ne? Kurbanlar kesmeye, ziyafetler vermeye, elpençe divan durmaya sebep ne, değil mi? Sen ona bir can, bir insan veriyorsun, kızını veriyorsun. Kızını aldığı için seviniyor, teşekkür ediyorsun gibi bir manaya gelmez mi? Hısımsa hısım olduktan sonra gerekeni yaparsın, ağırlarsın. Aksi halde o senden daha üstünmüş gibi, bulunmaz Bursa kumaşıymış gibi bir anlam çıkarırcasına

davranmanın ne anlamı var, değil mı? Vallahi eskiden bir çay, kahve içirirlerse içirirlerdi. Nikahlarını kıyarlar, geceyarısı bile olsa çeker dönerlerdi. Çünkü öyle olağanüstü değer vermeye gerek yok değil mi, düşünürsen? Vallahi bunlar bizim geleneğimiz değil, Adığe anlayışına uymaz birşeyler bunlar. Vallahi esası da biraz evvel anlattığım gibidir, mantıken de böyledir, Adığelik açısından da böyledir. Nedir bugün yapılagelen bu izzetler, ikramlar, ziyafetler, bilmem neler, vallahi yanlış kardeşim vallahi yanlış şeyler bunlar.

Dumenış Mejid dilinin döndüğünce anlatıyor, yakınıyordu töredışı davranışlardan. Tok Hajı da aynı âdeti, nikah kıyma törenini, biraz daha derli toplu ele aldı.

— Nikah kıymaya gidenlerin hakkı değildir kurban. Onlara kurban kesilmez. Kurban Vâse almaya giden heyetin hakkıdır. Bunu da unutmayın. Vâse almaya gidene kesilir kurban, nikah kıymaya gidene değil. Nikah kıymaya gidenler bir çay içerler. bilemedin bir de kahve içerler, nikahlarını kıyarlar, işleri ne zaman biterse, allahaısmarladık, çeker gelirler. Adığe töresinde bu böyledir, bizim bildiğimiz, duyduğumuz hep böyledir.

Bu arada Vâse almaya giden heyet kavramının belirginleşmesinde yarar gördük. Anlatılan özetle şöyleydi: T a r a f l a r gençlerin evlenmelerini uygun gördüklerini belirtince, iki yaşlı ve bir gençten oluşan erkek tarafının temsilcileri resmen kızı istemeye gider. Nikah da bu zaman kıyılır. Sonra kararlaştırılacak bir günde kız tarafını temsilen bir heyet Vâse'yi almak üzere, erkek tarafının davetlisi olarak gider. Konuklar ağırlanır, kurbanlar kesilir, izzet-ikram faslı tamamlanır. Sonra atlar gösterilir, beğenilen biri Vâse Atı olarak verilir.

Bir at olarak başlayan bu Vâse'nin za-

Tok Hajıumar sorularımızı yanıtlarken

manla gösterdiği artışı öğrenmek istedik. Tok Hajı şöyle anlattı:

— Bir at ve iki öküz oldu sonra Vâse. Bak şimdi o da nasıl oldu. Şimdi mesela Mejid, kendisi yok, veyahut Allah gecinden versin vefat etti. **Dumenış Mejid hemen bir espriyle katıldı söze;**

— Ne olur o ölüm meselesini katma şimdi sen de işin içine, en istemediğim şeyi nereden de bulursun.

diyerek. Tok Hajı konuşmasını sürdürdü.

— Buna, Mejid'e, bu aileye vaktiyle emek vermiş, hizmet etmiş kimseler var. Onların da hakkı var. Onların geçimi, hizmeti, her şeyi bu aileden olurdu eskiden. Ama sonra ayrıldı. Her nasılsa kendi başına bir aile olmaya başladı. Ama fakir tabii. Ne olur bu fakire de bir yardım olsun, bu fakir de bir koşumluk iki öküz sahibi olsun, bu hayırlı iş sayesinde, dediler. Kobjeut der-

lerdi. Verilen iki öküz de kobjeut hakkıydı. Yani kapucu, hizmetçi gibi bir şeydi o, şimdi kalmadı artık. Öyle yardım edilecek veyahut o yardımı artık kabul edecek kimse kalmadı şimdi ama, mahiyeti değişti ve Vâse'ye eklendi. Öyle de devam ediyor.

— Bu açıklamalarınız şöyle bir soru getiriyor aklımıza. Kobjeutlik artık kalktığına göre onlara bir yardım gibi verilegelen iki öküz konusu da kendiliğinden kalkmış olmalıdır. Öyle olunca, Vâse Atı'ndan başka öteden beri kobjeut hakkı olarak bilinen iki öküzü de teklif etmek kız ailesine bir hakaret sayılmazmı, onlara da kobjeut gözüyle bakılmış olmaz mı?

Sorumuzu yine Tok Hajı yanıtlıyordu:

— Eskiden bunu hakaret sayarlar, kabul etmezlerdi, teklif de edilmezdi zaten. Kobjeut parası... vallahi ben yemem, derler almazlardı. Fakat zamanla dejenere oldu. şimdi kızın babası bile yiyor.

Dumenış Mejid,

— O zamanın Adığeleri kat'iyyen yemezlerdi kobjeut parasını. Ama nerde şimdi o eski Adığeler, **diyerek içini çekiyordu. Tok Hajı konuşmasını sürdürüyordu.**

— Vâse Atı'na binmeyi ayıp sayan, rasgele bir atı Vâse olarak kabul etmeyen nasıl olur da kobjeut parası yerdi. İmkânsız bir şeydi bu. Kendini bilenler yemiyorlardı kobjeut parası.

Kobjeut kavramı da, Vâse Atı'na iki öküzün hangi amaçla ve anlamla eklendiği de anlaşılmıştı. Vâse'nin gelişimi hakkındaki bilgilerini, görüşlerini öğrenmek istedik. Tok Hajı açıklamalarını sürdürdü.

— Kobjeut hakkı olarak verilen iki öküz sonradan Vâse'ye eklendi. Kobjeut kalmayınca iki öküz verme adetinin de kalkması lazım gelirken, kalkmadı, şekil değiştirdi, Vâse haline geldi. Kendini bilenler almak is-

temiyorlardı ama, fakirlik te vardı, alanlar daha çoktu. İki öküz verdin mi ayıp ta kalmıyordu artık. Böylece Vâse bir at ve iki öküz oldu. Sonraları aileler yarışmaya başladı. Filancaların kızına şu kadar Vâse verdiler de benim kızım ondan aşağı mı, ben de o kadar isterim veyahut daha fazla isterim diye diye Vâse arttı da arttı. İki at, iki öküz oldu. Sonra at da öküz de kullanılmaz olunca paraya döküldü. Bugün 30-40 bin lira alanlar var.

Tok Hajıumar bundan sonraki konuşmalarında töremizde olmadığı halde bir örf-adet haline getirilen ve gelmesi muhtemel olan başka olaylardan duyduğu üzüntüyü belirtiyordu. Paranın, ekonominin toplum üzerindeki etkisi, kendi hayatını yaşamayan, başka bir toplumun içinde o topluma tabi olarak yaşayan her toplumun nice değerlerinin nasıl değiştiği, kendine nasıl yabancılaştığı vurgulanıyordu.

I - NESİ VAR ?

BİZ BİZE

hatam n.

Son yıllarda Çerkes kalmayı, geleceğimizi konu alan tartışmalara katılmayanımız, tanık olmayanımız yok gibi. Ancak bu tartışmalar ulusunun sorumluluğunu yüklenmiş, bu sorumluluğun bilincinde olan Çerkes'in nitelikleri, davranışları konusuna dökülür çoğu zaman.

Bu dönemde «dil» deriz kimimiz en önemli olan. Geleneklerimizin küçümsendiğinden yakınanlarımız onlara gerekli önemin verilmesi gerektiği görüşünü savunanlarımız yanında bu savda olanları «çağdışı» sayanlarımız çıkar. Halk oyunlarımız konusu da öyle Tüm zamanını ona ayıranlarımız yanında onu yok sayma eğiliminde olanlarımızın da konuşmalarını izleriz. Ve uzayıp gider tartışma, gecenin çok ileri saatlerine kadar daldan dala atlayalarak. Sonra bırakırız tartışmayı orada ve dağılırız elle tutulur bir sonuca ulaşamadan.

Gerçekte söylenenlerin tümü, özellikle konuşmacılarımızın nitelikleriyle savları arasındaki uyum üzerinde durulmağa değer. Hele bu uyum bir çaba sonucu kazanılmış olsaydı, alkışlanması gerekirdi.

Öyle ya dilin en ateşli savunucuları raslantı sonucu Çerkesçe'nin henüz unutulmadığı bir köyümüzde büyümüş, anadilimizi doğal olarak, özel bir çaba harcamaksızın öğrenmiş olanlarımızdır çoğun. Gelenek savunucularımız, eksik de olsa, az-çok değişmiş de olsa geleneklerimizin uygulandığı köylerimizde doğmuş, büyümüşlerdir. Bunları «çağdışı» sayanlarımızın ise gelenekleri uygulamak için kimi alışkanlıkları bırakmak, yeni alışkanlıklar edinmek zorunda kalacak olanlarımız arasından çıktığını gözlemek bizi şaşırtmamalı.

Süregelen tartışmaların uzun sayılabilecek bir geçmişi olmasına karşın henüz ortak özelliklerin saptanamamış olması üzücüdür. Bunun nedeni, Çerkes aydınının taşıması gereken kimi özellikleri sayar görünerek gerçek aydının kendimiz olduğunu ileri sürme isteğimizdir, diyemez miyiz?

Bizce bunun böyle olmadığının kanıtlanmasını konuşmacılarımızdan istememiz gerektiği döneme gelmiş bulunuyoruz. Dile önem verenlerimiz dilciliğe eğilmeli, dilimizin kaybolan değerlerini derlemeli, dili bilmeyenlerimize öğretme yollarını araştırmalıdırlar. Geleneğe önem verenlerimiz bu konuda nereden nereye gelindiğini ortaya koyacak uygulamaları bölgesel değişiklikleriye saptayacak çalışmalarda bulunmalıdırlar. Gelenekleri ya da halk oyunlarımızı önemsemeksizin de özlenen yaşama erişilebileceğini söyleyenler, salt kimi alışkanlıklarını bırakmak, yenilerini edinmek kendilerine zor geldiği için bu görüşte olmadıklarını kanıtlamalıdırlar.

Bunlar ve gerekli görülecek konularda yapılacak araştırmalar, ulus sorumluluğunu üstlenmek durumunda olanların taşıması gereken nitelikleri ortaya koyacak, davranışlarımızı kurallara bağlayacaktır. Bunun, amaca yönelik çalışmalarımızda büyük yararlar getireceğine inanıyoruz, bilmem siz ne dersiniz?...

——— o ———

HİKAYE

18 NUMARALI İLERİ KARAKOL

kuşmez hajmet

Agum Kerim ancak bir nefes çektiği sigarasını yere attı ve asker potiniyle dikkatle ezdi. Haziran sıcağında sigaranın hiç tat vermediğini düşünerek nöbet yeri olan Narvah dağlarının, çölü kucaklayan güneybatı eteklerinde kum torbalarından yapılmış, durduğu yerden 50-60 metre uzaktaki, ufak gözlem yerine; 18 numaralı ileri karakola doğru yürüdü.

25 yaşındaydı Agum Kerim. Dedeleri Kafkasya'dan göçen bir Çerkes ailesinin çocuğuydu. Fizik öğrenimini geçen yıl bitirmiş ve orduya katılmıştı, bu zorunlu görevi yapıp kendi yaşamına başlama çabasındaydı, altı aydır da kom-

şu düşmanla gerginleşen ilişkiler yüzünden sınırın en uç noktası olan bu yerde; 18 numaralı ileri karakolda sürekli görevdeydi...

Kum torbalarının dibine yerleşip yeni bir sigara yakan Agum Kerim birden iki yıl öncesinin anılarına daldı. Kafkasya'dan bir grup konuk gelmişti oturdukları kente o yıl. İçinde yaşadıkları toplumla var olan çelişkilerini vurgulayan, kişiye «kimler?», «ne zaman?» «niçin?» sorularını sorduran, kendileri gibi konuşup kendileri gibi davranan bu insanlar kısa bir süre de olsa o kentin muhacir Çerkeslerinin yaşantılarını etkilemişlerdi. Hemen herkes geçmişini düşlemiş, çok uzak bir özlem olan anayurdu anımsamışlardı. Hele konukların onuruna yapılan düğün Agum Kerim'in tüm yaşamında görmediği coşkunluktaydı... bir sürü soru sormuşlardı konuklara, anayurtta kalan akrabalardan, günlük yaşama değin. «gelin», «görün», «her şeyi daha iyi öğrenirsiniz» demişlerdi konuklar. O günden beri bunu düşlerdi Agum Kerim, tek tutkusu olmuştu gidebilmek, görebilmek.

Hajret Lami 20 günlük değil de 20 yıllık askermişçesine alışmıştı çevresine. Matarasına su doldururken ilk kez gideceği görev yerini düşündü. Neyle karşılaşacağını, ne olup biteceğini bilmiyordu. Hoş, sıcaktan başka bir şeyden de yakınmazdı pek...

Dağ köylerinden birinde yaşayan, beş çocuklu bir ailenin en küçükleriydi, çiftçilikti işleri Hajret Lami'lerin. İki ablası ve iki ağabeyi evlenip ayrı yerlere yerleşmişlerdi. Hajret Lami ise yaşlı ana-babanın yanında şen, mutlu bir yaşam sürdürüyordu askerlik öncesi. 20 yaşındaydı ve Çerkesti Hajret Lami.

Komutanın kalın sesi komut yağdırıyordu çevrede bu sabah. 18 numaralı ileri karakolda sürekli nöbet ilk ağır göreviydi Hajret Lami'nin. Silah ve

eşyalarını sırtlayıp kendisiyle beraber 8 arkadaşını görev başına götürecek araca yürüdü. Kamyonete ilk binendi. Öne doğru geçip sağ kenara oturdu, silahını öğrettikleri biçimde kucağına, ıvır zıvır torbasını da ayaklarının arasına al dı. .Az sonra kamyonet 20 dakikalık kısa yolculuğuna başladı. Kesik bir kaç cümleden sonra yalnız araba sesi ve sekiz adamın dış dünyalarının suskunluğu vardı kam yonette. Karşılaşacaklarının bilinmezliğinin verdiği suskunluk çabucak köyüne ulaştırdı Hajret Lami'yi anılarında...

Köyünü, düzlüğün ekinlerini düşledi ilkin Hajret Lami. Biçilme zamanı gelmiş altın sarısı buğday ba şaklarının akşam yeliyle hafif kahverengimsi yüzlerini gösterip dalgalanışlarını dinsel bir saygıyla anımsadı. Doğanın en güzel, en anlamlı yüzü buydu Hajret Lami için. Sonra birden sözlüsü Hazaz Našho geldi aklına, hani köye girişte ikinci evde oturan köy başkanının kızı. Tüm köy halkı onların asker dönüşü evleneceklerini biliyordu. Hele şu askerlik bitsin düğün yapacaktı Hajret Lami, büyük bir düğün. Akrabalarının tümü gelecek, bir başka şenlik olacaktı herkes için. Uzun zamandır görmediği yeğenleri de geleceklerdi... Kim bilir ileride kendi çocukları da onlara katılırsa ne denli mut pınarı olurdu güzel yüzlü ihtiyar anacığı için. Hazaz Našho'nun yüzü belirmişti şimdi de gözlerinin önünde, mavi gözleriyle sımsıcak bakan, apak Hazaz Našho: «güle güle git, doğacak çocuklarımız için onur kazan da gel» demişti onu uğurlarken...

Ana yoldan kumlu yola geçen arabanın sarsıntısı, yolcuları gerçeğin katılığıyla yüz yüze getirdi. Birkaç dakika sonra bir çadır ve kum torbalarından yapılmış bir siperden oluşan; 18 numaralı ileri karakol denilen görev yerine gelmişlerdi. Önceden görevli üç kişiyle bir-

likte onbir kişi olmuşlar ve yaşamlarındaki yeni döneme başlamışlardı.

O günün akşamı yemekten sonra silahlarını temizleyip yağlamağa koyulmuşlardı. Hajret Lami hayret ve sevinç karışımı bir duyguyla irkildi birden, Agum Kerim iki metre ötede, dudaklarında Hajret Lami'nin en sevdiği Wored'in mırıltıları, silahını söküyordu. Hiç aklına gelmemişti böyle bir raslantı Hajret Lami'nin, bir soydaşı ile beraber olmak. Büyük, anlatılmaz bir sevinç sardı her yanını ve Agum Kerim'e sordu: «Çerkes misin?».

Tanıştıklarından beri bir kişi olmuşlardı her yönleriyle, Agum Kerim duygularını, düşüncelerini bir bir anlatmıştı Hajret Lami'ye, hele Kafkasya ile ilgili konularda bir başka oluyordu Agum Kerim; anlatıyor, anlatıyordu... Bir bölümünü anlamamıştı Hajret Lami anlatılanların, çokca da büyüklerin zaman zaman kızdıkları biçimde konuşuyordu Agum Kerim. Konuşuyordu ama yine de çok sevmişti Agum Kerimi Hajret Lami. Kendisi de anlatmıştı her şeyini, Hazaz Naşho'ya kadar, utana sıkıla düğüne bile davet etmişti yeni arkadaşını... Yarın için umut doluydular, bu güzel raslantıyla da mutlulukları büyümüştü ayrı ayrı...

Ve bir oğustos sabahı, dedeleri ölmemek için anayurdu terkeden iki ailenin çocukları; Agum Kerim ve Hajret Lami, anayurtlarından yüzlerce kilometre uzakta «düşman!» denilen güçle yüz yüze geldiler.

Gerçekte düşman değildi acımasız olan, oynadıkları oyunun koşullarıydı, kendilerine ait olmayan o ülkede, kendilerine ait olmayan bir ölümle öldüler... 18 numaralı ileri karakolda omuz omuza...

İki gün sonra yayınlanan o ülkenin resmi bülteninde Agum Kerim ile Hajret Lami'nin adları da veriliyordu ölü yüzler arasında... Övgüsüz ve yergisiz!

Anacığım,

İlk mektubumu varlığını anladığım, duyduğum gün yazmıştım; «sana koşacağım en yakın zamanda, kapanacağım göğsüne, ağlayacağım hıçkırarak, sarsılarak» demiştim. Demiştim ya bugüne dek sana koşamadığım gibi yazamadım da... Ama analığıma alıştığımdan, seni unuttuğumdan sanma. Koşullar elvermiyor kimi zaman kişinin özlemlerini gerçekleştirmesine. Bu gerçeği yavru özleminin altın sarısı saçlarını ağarttığı Sen, benim anam, öz anam, en iyi Sen bilirsin. Ama söz anacığım; sana geleceğim, bağrına kapanacağım, hıçkırarak sarsılarak ağlayacağım güne dek yazacağım sana.. Ama olmadığım gibi görünmek, değilken mutlu görünmek istemiyorum. Kimbilir belki yavrunun gerçekten acınacak durumunu, gerçekleri bilmen, ona yalnız kucak açmakla yetinmeyip onu kucağına alma çabalarına girişmeni de sağlar.

Son günlerde çok eleştiriliyorum arkadaşlarımca bu denli beni seven, öz oğlu Oğuz'dan ayırmayan analığıma gerçek bir sevgi duymadığım için. «Oğuzdan ayırmamak», «eşit davranmak»... Çok kurcalıyor kafamı bunlar. Düşlerime giriyor, düşüncelerimi dağıtıyor ve alabildiğine kızıyorum kendime, bunlara ve benzeri yalanlara bugüne dek kandığım için.

Arkadaşlarımın eleştirileri ilk bakışta sana da haklı gibi gelebilir.

Evde onlarla aynı masada doyasıya yemek yiyebildiğim, evdeki her müzik aletini çalabileceğim, her bantı, her plağı hem de usanıncaya kadar dinleyebileceğim doğru. Bunları hiç yadsımıyorum. Ama aynı doğrulukta olan başka şeyler de var gözden kaçan, kaçırılan. Örneğin; aile bütçesinin benim ve Oğuz'un katkılarıyla oluşmasına karşın evde hep onun sevdiği yemeklerin pişmesi, yalnız onların hoşlandığı, benim de çalmasını öğrenmemi istedikleri müzik aletlerinin bulundurulması. Oğuz'un bayıldığı müziklerden kitaplardan başkasına evde raslanılmaması...

Bunlara benzer daha neler elbirliğiyle yanış yansıtılan... Şimdilik bu kadar anacığım gene yazacağım.

MEŞFEŞ 'U

anayurttan - anayurda

şocentsuk' adem

Çok yönlü bir yaşam öyküsü var Şocentsuk'un; ünlü bir ozan, ünlü bir tiyatro yazarı ve yapıtları bir çok Avrupa diline, rusçaya ve nice sovyet halk diline çevrilmiş ünlü bir romancı. Kısaca Çerkes edebiyatının son çeyrek yüzyıldaki gelişiminin en büyük pay sahiplerinden biri.

Salt edebiyat değil Şocentsuk'un uğraş alanı; Oşhamafe, Şecem, Azaw, Kugutjaw gibi sarp Kafkas dağlarına tırmanmış bir dağcı, halterde rekorlar kırmış, güreşte Kafkasya çapında şampiyonluklar kazanmış bir sporcu..

1916 yılının 13 eylülünde gelmiş dünyaya, Kabardey - Balkar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (KBMSSC) Bakhsen bölgesinde, eski adıyla Kuşmazıkuey köyünde... Yine orada yaşıyor Şocentsuk, ama Kuşmazıkuey köy değil artık şimdi, büyümüş kent olmuş. Hem de Bakhsen bölgesinin en büyük kenti, Bakhsen kenti.

Şocentsuk Adem 1929'da ilkokulu köyünde ve 1934'de Öğretmen Okulunu Nalçık'te bitirdi. Aynı yıl aynı okula Adığe Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak atandı. Bu görevini sürdürürken 1936 yılında girdiği dört yıl öğretim süreli KBMSSC Dev-

let Yüksek Öğretmen Okulu'nu üç yılda bitirince daha büyük bir göreve, Bakhsen Lisesi Müdürlüğü'ne getirildi.

II. dünya savaşında askerdi. Üç kez yaralandı. Büyük yararlıklar gösterdi ve dokuz kez «Sovyetler Birliği Kahramanlık Nişanı ve Madalyası» ile ödüllendirildi.

Yirmi yılı aşkın bir süre öğretmenlik görevi süsledi yaşamını, dört yıl Yazarlar ve Ozanlar Birliği Başkanlığı, iki yıl KBM-SSC Kültür Bakanlığı sporculuk, yazarlık, ozanlık, tiyatroculuk, romancılık... Yine yazıyor Ozan, yine düşünüyor ve yine 1961 yılından bu yana Yazarlar ve Ozanlar Birliği Başkanı.

İlk şiirini 1930'da yayınladılar Socentsuk'un adı TLIF'ITSE idi (= Karkakan). Kan davasını yeriyordu Tlif'ıtse, nice Çerkes yiğidini bir hiç uğruna alıp götüren o kötü geleneği... Böyle başladı ozanlığa Socentsuk. Ama onun asıl ünlenmeye başladığı dönem II. dünya savaşı yıllarına raslar

Umut Şiiri, Tezcanlı, Gezi şiirleri, Tırmanış, Kalpten kalbe yol Vardır, Yıldırımdan önce, Arkadaşlığa temenniler, Dağbaşı Ateşi başlıca şiirlerinin ve şiir kitaplarının adları...

Sofyat'ın Baharı Fırtına Güneşi, Gençlik yaşamı, Senin Adını Veririm ise ünlü romanlarından bazıları.

Madine, Gönül Kimi dilerse O güzeldir, Mertlik Saygısı Aşk ise Nalçık tiyatrosunda sahnelenmiş ve büyük ilgi görmüş tiyatro yapıtları...

En ünlü yapıtları Sofyat'ın Baharı ve Senin Adını veririm adlı romanlarıyla birçok şiiri Rusça ve diğer Sovyet Halk dilleri yanında Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Çince, Almanca ve ispanyolca yayınlandı.

Kısaca yaşam öyküsünü vermeye çalıştığımız Şocentsuk Adem, 1973 sonlarında Türkiye'de aramızdaydı. O günden çizgilerle yeniden aramızda, sayfalarımızda...

bir konuk

GEZİ İZLENİMLERİ

İki yıl öncesinin bugünleri... «12 Mart dönemi» adı verilen günler. Bu günlerde ortama bir takım kuşkular hakim. Temel hakların zedelenmesi, ülke aydınlarının sürekli kuşkusu olmakta. Özgürlük ve demokrasi için duyulan kaygıların yoğunlaştığı bir dönem.

İki yıl öncesinin bu günleri böylesi sorunlarla doluydu ülkede. Ama yine bu ülkede, yüzon yıllık yaşam sürecinde böylesi sorunlardan, kuşkulardan kurtulamayan bu kuşkuları duyabilecek erginliğe ulaştırılmayan bir halk,—
Adığe Halkı, küçücük bir denemenin eşiğindeydi; ta uzaktan, anavatanı Kafkasya'dan, yüzon yıl sonra çağırabildiği bir konuğu vardı: Şocentsuk Adem. Acaba gelebilecek miydi, bu ülkeye girmesine, buradaki soydaşlarının çağrısına uymasına izin verilecek miydi? İki yıl süreli izleyiş, bekleyiş dinebilecek.miydi, Şocentsuk Adem Türkiye'ye girebilecekmiydi? İşte iki yıl öncesinin bugünlerinde bu sorular, kaygılar, 12 mart rejiminin getirdiği kaygılara ek, Adığe Halkı'nın giriştiği küçücük bir denemede duyduğu ve hiçbir toplum ya da birey tarafından paylaşılmayan özel kaygılardı.

1973 Kasım sonlarında kaygılardan bir bölümü ortadan kalkmıştı; değerli soydaşımız Sayın Kemal Cankat'ın ta 1971 yılında konuk olarak çağrıladığı Ozan, Yazar, Romancı Şocentsuk Adem Türkiye'ye gelebilmişti.

Amaç Türkiye'yi, Türkiye'deki Adığe Ulusu'nu tanımaktı. Anavatan Kafkasya'dan haberler v e r m e kt i. Yüzon yıllık hasreti hafifletmeye çalışmak ve diyelim ki, olsa olsa yüzon yıldır atılan köprüleri, Anavatan - Muhaceret arasındaki köprüleri, belki yeniden kurabilmekti.

Ankara'da bir süre kaldı Şocentsuk Adem Sonra İstanbul'u, İzmir'i, Bursa'yı gezdirdiler kendisine. Adım adım izlenmiş. Bursa'da yolcu otobüsündeki çantasını polis, bir çay molasını değerlendirerek boşaltmış; hiçbir şey yokmuş ama yine izlenmiş.

Bir konuk olarak burada bulunan bir sanatçının böylesine izlenmesi nedendi? 12 mart rejiminin bir uzantısıdır dedik, bilmem inandırabildik mi?

Bu arada Uzunyayla köylerinden bazılarını da gezdi Şocentsuk Adem. Kimi anılarda ve nice düşlerde yaşayan Anavatan her yanıyla yeniden canlandı Şocentsuk'un kişiliğinde. Ve yaban ülkelerde eriyip yiten Çerkes töresi, Çerkes yaşantısı Adem'in şiirlerinde, sözcüklerinde yeniden gözlendi, yeniden yaşandı.

Sordu herkes, sordu... sordu... Daha bir özlemle, daha bir coşkuyla sordu Çerkes. Sanki bir daha soracak birini bulamayacak gibi bir sabırsızlıkla, bir şaşkınlıkla soruyordu ak sakallı dedeler orada kalanları. Ve sisli yarınları soruyordu genç kuşaklar, dinç zihinler. Dün olan olmuş diyordu genç, yarından söz et bize... El yordamıyla ararken yarınında kendini, kararlıydı; aydınlatacaktı yarınını. Bakışları, soruları hep kararlıydı, hepsi yarını aydınlatmak içindi.

— Ne yapıyorsunuz, nasıldır yaşantınız orada, ne yiyip ne içiyorsunuz **gibi sorular da yok değildi içlerinde. Gerçekte böylesi sorulara fizik olarak kendisi başlı başına bir yanıttı Şocentsuk'un. Fakat o yine de uzun uzun anlatıyordu. Bazen yadırganıyordu yanıtları, bazen de zihinlere yerleştirilmiş imajlarla uyuşuyordu.**

Cevap biter bitmez yenileniyordu sorular; herkes kendi akrabasını, soydaşını soruyordu:

— Falancalar var mı acaba? **gibi sorulara:**

— Hem de nasıl, öyle çok ki!... **anlamında cevaplar veriyordu. O zaman bir sevinç ışığı parlıyordu gözlerde.. Ve hemen ilişki kurma arzusu dile getiriliyordu. Ne var ki bunun için Adığe'ce okuyup-yazabilmek gerekiyordu. O zaman anadille okuyup yazamamanın verdiği buruk bir acı, gözlerdeki sevinç parıltılarını söndürüyordu. Yalnızca içten gelen acılı bir sesle:**

— Çok selam götürün bizden, özlemimizi, iyi dileklerimizi iletin **denebiliyordu.**

— Filancalar var mı acaba, tanırmısınız **gibi kimi sorulara;**

— Ne yazık ki yok. Ya da, Ben tanımıyorum. **gibi yanıtlar da veriyordu ara sıra ve hiç bir sevinç belirtisi yaratmıyordu böylesi yanıtlar, tersine bir umutsuzluk, bir üzüntü, bir eziklik doğurur gibiydi.**

Dilerseniz sözü sorularla yanıtlarına bırakalım şimdi:

— Bizler Anavatan'dan gelinip gidilebileğini artık aklımızdan bile geçiremiyorduk. Siz buraya gelebilmekle bizim bu umutsuzluk saplantımızı yıktınız. Gerçekten yiğit bir kişisiniz ve değerli bir konuğumuzsunuz. Dileriz attığınız her adım sayısınca artsın, uzasın yaşamınız. Sağolun, varolun. Bize Anavatan'dan nasıl gelinip gidilebileceğini anlatır mısınız?

— Anavatan'dan gelinip gidilebileceğini artık aklınızdan bile geçiremez duruma gelmiş olmanız çok ilginç doğrusu, o ölçüde de

üzücü. İnsanlığın vardığı bu aşamada, 20. yüzyılın bu kesiminde... Ama ne yazık ki bazı güçlüklerle karşılaşıldığı bir gerçek. Bir başka gerçek de şu ki, azmin elinden hiçbir şey kurtulamaz. İnsan isterse istediği yere gidebilir. Ben Kafkasya'dan nasıl gelinip gidilebileceğini, nasıl geldiğimi anlatarak açıklayayım. Yaklaşık olarak bundan iki yıl kadar önce Ankara'daki amcazadem Kemal Cankat beni davet etmişti. Davet kâğıdını alıp Moskova'ya gittim. Orada Türk Konsolosluğundan izin almam gerekiyordu. Türk Konsolosluğuna baş vurduğumda 12 adet fotoğraf, türkçe yazılıp doldurulmak üzere bir o kadar da evrak verdiler. Türkçe bilen birini aradım, buldum ve evrakları doldurttum. Gerekli bütün formaliteleri tamamlayıp konsolosluğa geri verdim. Ben hemen hareket edebileceğimi umarken bir hafta sonra tekrar uğramamı söylediler. Çok heyecanlıydım. Bir an önce Türkiye'ye gelip sizleri görmek, tanımak istiyordum. Bu bir hafta içinde Nalçik'e dönüp tekrar Moskova'ya gelmem güçtü. Moskova'da bekledim. Sonunda benim Türkiye'ye gelmemi uygun görmediklerini, izin veremeyeceklerini bildirdiler. Çok üzüldüm ama hemen vaz geçmedim, üsteledim. Buna bir çare bulunması gerektiğini savundum. Türk Hükümetine bir yazıyla sorulursa belki izin verilebileceğini, bunun da üç-dört ay içinde sonuçlanabileceğini belirttiler. Hemen kabul ettim, yazıyı yazdırdım ve beklemeye başladım. İki yıla yakın bir süre geçmesine karşın yine hiçbir haber alamamıştım. Neredeyse davetli olarak gelmekten vazgeçiyor, bir turist kafilesine katılarak gelmeye karar veriyordum ki bir yazı aldım. «Türk hükümeti ülkelerine girmenize izin vermişlerdir. Hareket etmek üzere acele geliniz.» Hemen apar topar Moskova'ya gittim. Allah var

ya bu kez uzun sürmedi işlemlerimiz, üç gün içinde bitti. Uçağa bindim, 2 saat 45 dakika sonra Ankara'daydım. İşte benim gelişim böyle oldu. Birkaç yıl öncesinde bu kadarına da izin vermiyordu Türkiye. Ama şimdi biraz yumuşadı. İnşallah ileride iki ülke arasında daha iyi ilişkiler kurulur da biz de birbirimizi daha kolay görebiliriz.

— Demek Türkiye müsaade etmiyor ha? Allah allah,... biz de hep Sovyetler Birliği göndermiyor diye biliyorduk.

— Yok canım... Onu ben de biliyordum. Türkiye biraz katıydı demirperde ülkelerine karşı ama konuğumuzun buyurduğu gibi daha iyiye gidecektir inşallah... Affedersiniz ama ben başka bir şey sormak istiyorum: Oradaki yönetimle ilgili birçok söylentiler geliyor kulağımıza.. Etraflıca anlatabilir misiniz, Sizce bir sakınca yoksa?

— Vallahi hiç bir sakıncası yok. Hem neden olsun.. Dilimin döndüğü kadar her şeyı anlatırım. Yönetim konusunu başlıca dört aşamada anlatmak mümkündür. Bunlar; köylerin yönetimi, Bölgelerin yönetimi, Cumhuriyetlerin Yönetimi Tüm Ülkenin yönetimidir.

Bildiğiniz o eski küçük küçük köyler kalmadı şimdi Kafkasya'da. Küçük köyler bir araya getirildi ve 700 -1000 hanelik büyük köyler kuruldu. Neden derseniz, birbirinden farklı ve uzak bölgelerde yerleşen pek çok sayıdaki köycüklere alt yapı hizmetlerini, sosyal hizmetleri, örneğin yol, su, elektrik, hastahane, okul, telefon, tiyatro v.b. gibi hizmetleri götürmek zordur. Oysa bugün bu büyük köylerimizin hepsinde herkes böylesi nimetlerden yararlanabilmektedir.

Şimdi bu köylerde köy halkı tarafından seçilen bir başkan, üç yardımcı (biri zıraî işler, biri hayvancılık, öteki teknik işler) ve beş üyeden ibaret bir köy yönetim kurulu vardır. Köyün her türlü yönetimi, üre-

timi, tüketimi, yatırımı v.b.. bu yönetim kurulunca yürütülür. Her ailenin kendi nüfus yoğunluğuna ve bulunduğu yörenin verimliliğine göre üç-on dönüm tarlası, evi, 15-20 koyunu, 3-5 sığırı, dilediği kadar tavuk ve hindisi olabilir. Bunlar tamamen kendi tasarrufundadır. Bunun dışında ortaklaşa üretim, ortaklaşa tüketim esası vardır. Köylüler ya tarlada, ya hayvancılıkta ya da motorlu araçlarda sürücü olarak çalışırlar. Haftada beş gün, günde sekiz saattır çalışma süresi. Herkes çalışmasının karşılığında yevmiyesini alır. Ayrıca hasattan sonra ertesi yılın tohumluğu, motorlu araçların alım, onarım ve bakım ihtiyaçları ayrılır, geri kalan çalışan köylüler ve çalışamayacak durumdaki yaşlılara paylaştırılır.

Birkaç köyün birleşmesiyle oluşan bölgelerin yönetimi de aynı yöntemle yapılır. Yönetim çalışmaları bölgenin başı durumunda olan bir kentte yürütülür.

Cumhuriyetlerin yönetimine Kabardey-Balkar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin yönetimini örnek verebiliriz. Köylerin ve bölgelerin seçtiği milletvekillerinin oluşturduğu parlamento kendi içinden devlet başkanını, Hükümet Başkanını ve bakanlarını seçer. Yönetimi bunlar sağlar. Kabardey Balkar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti Nalçık, şimdiki devlet başkanı da Melbaho'dur.

Böyle muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri, sayıları 15 olan birinci sınıf büyük Cumhuriyetlere bağlıdır. Her muhtar Cumhuriyet, bağlı bulunduğu büyük Cumhuriyet nezdindeki temsilcilerini seçimle saptar ve gönderir. Onların oluşturduğu en büyük yönetim ünitesi de tüm ülkenin, yani Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin yönetimini ve dış ülkelerle olan ilişkilerini yürütürler.

— **Anladığım kada-**

rıyla ekonomik bakımdan buradan çok farklı bir yapı var orada. Siyasal yönetim biçimi bakımından ise seçim usulü olduğuna göre aşağı yukarı buraya benziyor sayılır.. Acaba eğitim konusu nasıl, ne tür okullar var? Adığece de okunup - yazılıyormuş doğru mu?

— Eğitim konusu şöyle: Sağlıksal bir engel olmadıkça herkes 6 yaşından itibaren 10 yıllık bir öğrenim görmekle yükümlüdür. (birleştirilmiş ilk ve orta öğretim). Bundan sonra dileyen hiç okumaz, dileyen herhangi bir sanat ve meslek okuluna girer. Dileyen de yüksek öğrenim yapar.

İlk üç yıllık öğrenim tamamen Anadille, yani bizde Adığece'dir. Dördüncü sınıftan itibaren yalnızca Adığe dili ve Adığe edebiyatı dersleri Adığece, öteki dersler Rusça'dır. Eskiden 10 yıllık öğrenimin tamamı Adığece idi. Fakat o zaman Rusça iyi öğrenilemediğinden Tıp, Mühendislik, Hukuk v.s. gibi fakültelere girmek zorlaşıyordu. Bu yüzden birkaç senedir bugünkü sistem uygulanıyor. Yüksek Okullarda öğretim genellikle Rusça'dır. Bunun yanında bir başka yabancı dil de okutulur. Adığece öğretim yapan yüksek okullar yalnızca Adığe Filolojileri ve Bilimsel Araştırma Enstitüleridir.

— Anlattığınız gibi Adığece okuyup - yazabiliyorsanız ve hele okullarınız varsa, ondan daha büyük nimet olmaz bir ulus için. Benim merak ettiğim, hatta pek çoğumuzun merak ettiği bir konu var. Din konusu...

— Herkes istediği dine girebilir, istediği gibi inanabilir, isteyen de hiçbir dine girmeyebilir. Bu yüzden kimse kınanmaz. Yani ibadet etmek isteyen ibadetini yapabilir. Kimse ona karışamaz. Ama kimse de

bir dine girmek ya da ibadete katılmaya zorlanamaz. Genel prensip, anlayış ve uygulama böyle... Şimdi bizdeki, yani Kabardey - Balkar Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki dinî durumu ele alırsak gerçek şöyle: 60'ın üstünde olan yaşlılarımız inançlarına sıkı sıkıya bağlılar. Bunların için de Kur'an okuyanlar, hatta ezbere bilenler var. Beş vakit namazlarını kılar, oruçlarını tutarlar. Ama gençlerde dinin gereklerini yerine getiren pek yok. Din adamı yetiştiren bir okulumuz var ama orada okumak isteyen genç çok az. Bu yüzden de din adamları kıymetli oluyor. Cenaze, bayram, cuma v.s. gibi zamanlar çok kalabalık oluyor. Sizde nasıldır bilmem ama, bizde cenazeden sonra yapılan «devir» diye bir gelenek var. Ben şahsen bunu beğenmiyor ve zararlı görüyorum. Devir yapıyoruz diye ölenin yakınları yarış halinde para harcıyorlar. Bu öyle yerleşmiş ki yapılmazsa bir eksiklik duyuluyor, rahatsızlık veriyor. Bir örnek verecek olursak, babaları ölen çocuklar için bu ölüm bir felaket zaten.. Bir de devir için yüzlerce ruble harcamak zorunda kalmaları ikinci bir felaket olur, değil mi?

— Evet maalesef öyle.. O burada da öyle... Ama biz o kadar çok harcamıyoruz devir için, azını da çoğunu da Allah kabul etsin. Demek din serbest ha.. Allah allah... Oysa orada din iman kalmadı diye biliyorduk. Yalnız burada merak ettiğim bir şey var. Buradan ve başka müslüman ülkelerden birçok kimse hacca gider. Fakat Kafkasya'dan yani Adığe'lerden giden olmuyormu hiç? Ben şimdiye kadar duymadım.

— Kafkasya'dan hacca gitmek hem çok pahalıya maloluyor, hem de çok zor oluyor. Buna rağmen yine de hacca gidenler var. Örneğin, geçen yıl iki kişi gitti hacca Nalçık'tan. Bunlardan birisi orada öldü. Önceki sene gi-

denlerden biri de ölmüştü. Sıcağına dayanamıyor olmalılar oraların. Sonra bizde yaşlılar İstanbul'a kadar gelip dönebilenlere küçükhacı derler, Halife ülkesidir diye. Ben de küçük hacı sayılabilirim şimdi artık. Annem benim için dualar okumuştu, sevinmişti küçük hacı olacağıma...

— Maşallah, anneniz sağ demek?...

— Evet, 104 yaşında şimdi. Fakat görenler bu kadar yaşlı olabileceğine inanamıyorlar. Gerçekten de öyle görünüyor. Öylesine dinç henüz.. İneğini halâ kendi sağar, tavuklarını kendi yemler, tüm işlerini kendi görür evde.. Hergün beş vakte beş vakit daha katar. Kur'anı ezbere okur. Tuhaf tutkuları da var. Örneğin kesilirken görmediği hayvanın etini yemez, belki dine uygun olarak kesilmemiştir diye... Onun için her yıl kurban bayramında ben mutlaka köye gider, onun kurbanını keserim.

— Allah selamet versin. Eeee... Kafkasya bu... Havası, suyu başkadır. İnsan daha uzun ömürlü olur orda... Baksanıza konuğumuz da öyle, sanki 30 yaşında gibi maşallah... Doğrusu çocukluğumuzu, gençliğimizi yeniden yaşattınız bize. Kafalarımızdaki bir yığın kuşkuyu giderdiniz, umutlandırdınız bizi. Hayatta başka hiçbir hayır işlememiş olsanız bile bununla kazandığınız sevap yeter de artar bile, Allah attığınız her adım sayısınca artırsın sevabınızı. Birçok şeyi sorduk, sorduk da asıl sormamız gerekeni unuttuk gibi geliyor bana. Adığelik nasıl Adığelik, yani khabze, örf-adet uygulanabiliyor mu, elbiseleri giyebiliyor musunuz?

— Adığe örf ve adetleri olduğu gibi yaşıyor Kafkasya'da.. Yalnız çağa uymayan veya uygulama olanağı artık kalmayan bazıları kendiliğinden kalktı. Örneğin Adığe giysileri artık günlük kıyafet olarak giyilmiyor. Ancak özel günlerde, bayramlarda,

düğünlerde v.s. giyiliyor. Günlük kıyafet olarak giyen, bugün bir-iki köyde birkaç ihtiyar ya bulunur ya bulunmaz. Gelin - kaynana, kaynata ilişkileri de eskisi kadar katı değil. Bir-iki ay kadar görüşüp konuşmazlar, sonra konuşurlar. Eskisi gibi kaç-göç formalitelerini sürdürmek artık hem çok zor hem de faydasız. Düğünlerimiz hemen hemen eskisi gibi. Yalnız her zaman düğün olmuyor. Özellikle sonbaharda hatta kışa doğru yoğunlaşıyor düğünler, şimdi şu sıralar tam zamanıdır. At da kalmadı eskisi gibi. Yalnız koşu ve spor atları besleniyor. Dış ülkelere gönderilen, oralarda dereceler alan çok iyi atlarımız var. Oldukça önemlidir atlı sporlar.

Evlenme ve düğünlerde bir türlü kaldırılamayan bir gelenek te Vâse'dir. Hatta kanunen yasak olmasına rağmen yine de gizlice verilip alındığı oluyor. Ondan daha zararlı olan bir başka adet de «K'etlığako» (gelinin ardından sepet sepet hediyelerle gidilmesi) dur. Gelinin ardından en az 20-30 kişi ellerinde birer sepetle giderler. Gerçi o sepetler boş götürülmez ama bir evin bir sepeti doldurması gibi olur mu bir evin o kadar sepeti birden doldurması?... Sonra birinin getirdiğini başkasına yeniden hediye etmek de mümkün değildir, büyük ayıptır. Doğrusu kolay olmuyor ama yine de kalkmıyor.

— Allah allah iyi ki biz de yok o adet. Ama bizde ona karşılık kötü adetler yok değil. Şu şey nasıl oluyor sizde,... Gelin alma? Düğünçü nasıl gidiliyor?

— Evet evet. Gidilmez olur mu, Gelin almaya bizde biri evli kadın olmak üzere beş bayan ve en çok 10-15 erkek, yani toplam olarak en çok 15-20 kişi gider. Daha az gidildiği de çok olur. Fakat adetlerin hepsi uygulanır gelin almada, ondan bir şikayetimiz yok şimdilerde.

— Vallahi sizin yaptığınız en güzeli.. Bizde 100 kişiyi aştığı çok olur düğüncülerin. Herkes gidebilir. Ama esası sizdeki gibidir. Hep anavatandan, Kafkasya'dan sorduk. Güzel güzel dinledik, memnun olduk. Acaba sizin bura hakkındaki kanaatınız nasıldır? Öyle ya Türkiye'de nerdeyse bir ay kaldınız. Belli başlı şehirleri, buralardaki Adıge'leri, bazı köylerimizi gezdiniz, gördünüz. Artık gideceksiniz. Hatır için değil de şöyle dobra dobra söyleyin, bizi nasıl buldunuz?

— Vallahi söylerim, zere kadar bir yalan da katmam, hatır-gönül meselesi de yapmam bunu. İzlenimlerimi iki açıdan ele alabilirim. Biri Türkiye'deki Çerkesleri, yani sizleri nasıl bulduğumdur. Öteki de genel olarak Türkiye'yi nasıl bulduğum... Pek güzel şehirleri var Türkiye'nin doğrusu. İstanbul, İzmir, Bursa, Kayseri, Ankara, Düzce... hepsi birbirinden güzel şehirler. Fen ve tekniğin sağladığı olanaklardan, sosyal ve kültürel nimetlerden yeterince faydalanılabiliyor kanısındayım bu şehirlerde. Yalnız trafik biraz rahatsız geldi bana. Özellikle İstanbul'da yollar çok dar, araçlarsa tersine çok fazla. Sonra hayat da çok pahalı. İstanbul'da bir otelde kaldım. Bir gece için 150.— TL. aldılar. Evet genellikle şehirler güzel Türkiye'de ama tabii bu olanaklar köylere ulaşamamış henüz. Umarım ki zamanla ulaşacaktır. Dilerim ki en kısa zamanda ulaşsın. Doğru söylemek gerekirse köyler pek çok nimetlerden yoksun kalmış.

Sizleri nasıl bulduğuma gelince, vallahi çok yiğit, yürekli ve saygıdeğer insanlarsınız hepiniz. Neden derseniz, şöyle anlatayım. Her insan ırmağa düşebilir. Büyük konuşmak doğru değildir. Her insan düşebilir ama marifet boğulmamaktır. Suya düşen insan saman çöpüne sarılır boğulmaktan kurtulmak umuduyla. Ama yine

de boğulur eğer yüzme bilmiyorsa. İşte bence sizler yani Adığe toplumu, böyle bir ırmakta yüzüyorsunuz. Üstelik tutunacak bir saman çöpü bile yok gibi. Ne bir okulunuz var kendi dilinizle okuyabildiğiniz, ne derginiz, gazeteniz, kitabınız kendi dilinizle yazılmış, ne bir radyonuz var dilinizle konuşan, ne de bir televizyonunuz içinde kendinizi görebil diğiniz. Kısaca ulusal varlığınızı sürdürmenize yarayacak bir aracınız, bir olanağınız yok, gördüğüm kadarıyla.. Ama her şeye rağmen yaşıyorsunuz, hala ayaktasınız, dilinizi konuşabiliyor, törenizi uygulayabiliyorsunuz. Adığe olduğunuzu unutmamışsınız. Bence bu sizin yiğitliğinizdendir. Üzerinde duracağım en önemli konu dil konusu... İnsanı koruyan, okşayan sırtındaki gömlektir. O olmadıkça öteki giysiler koruyamaz insanın sağlığını, üşümekten koruyamaz. Gömlek olmazsa sırtında insanın, üşür, hastalanır, hiç değilse rahatsız olur. Onun için gömlek en önemlisidir. Ulusun da gömleği dilidir. Dilsiz Ulus sürdüremez yaşamını, ölmeye mahkumdur. Onun için dil asla unutulmamalıdır. Sımsıkı sarılmalıdır ona ulus. Ona sarılabildikçe ulus yaşayacaktır.

Dileğim odur ki iki komşu ülke, Sovyetler Birliği ve Türkiye, bir birine daha sıcak ve yakın bir politik anlayışla yaklaşsınlar. Dostluk ilişkileri daha da artsın. Böylece şimdi benim açtığım bu küçücük iz, giderek geniş bir cadde olsun. Benim buraya gelişim size hayır ve uğur getirmiş olsun. Gerçek yaşamınız hayalinizdekiyle eş olsun. Kalın sağlıcakla...

— Sağolun, varolun. Siz en değerlisiydiniz konukların Gereğince ağırlayamadık, bağışlayın. Tüm umutlarınız gerçek olsun. Anavatandaki soydaşlarımıza en iyi dileklerimizi, içten selamlarımızı iletin. Yolunuz açık olsun, varın sağlıcakla...

SANATTA ULUSALLIK

yismeyl ö.

Sözümüze sanat sözcüğünü karınca kararınca açıklayarak başlayalım.

Sanat; dinleyen ve görende estetik bir zevk ve heyecan yaratan, gerçek olanı sembolik ve karşılıklı bir biçimde anlatan davranışlardır. Bu davranışlar yazıya, söze dökülerek edebiyat; kile taşa, bronza dökülerek mimari; fırçaya, boyaya dökülerek resim ve grafik; portede, notada biçimlenerek müzik ürünleri olur. Bazen de halk dansı, bale, opera, tiyatro gösterisi olur.

Sanatın tanımı, objektif ölçülere dayanmaz pek, ne için yapıldığı sorusuna göre çeşitli kalıplara girer. Örneğin; sanat yapıtının sahibi iyi, doğru, yararlı gibi etkenlerden, amaçlardan sıyrılır, salt sanat için sanat yapabilir. (L'art pour l'art) Türk şiirinde Yahya Kemal bu tür sanat görüşünün temsilcilerindendir. «Şiirin değeri, dayandığı düşünce ve işlediği konulardan değil, dizelerin, beyitlerin yetkinliğinden, kafiyelerin ahengin kuvvet ve zenginliğindendir. Sanat yapıtı, yalnız duyumları yaratmalı, onun ruhuyla uğraşma tasasına kapılmamalıdır.» (1)

Ancak çağımızın sanat görüşü ve bunun sonucu sanat yapıtları «sanat halk içindir» (L'art pour le Peuple) düşüncesine yönelmekte ve bu kalıp içinde biçimlenmektedir. Sanatçı yine biçim kaygısı içinde olacaktır. Ancak, sanat yapıtı doğru, iyi, yararlı gibi etki ve amaçlardan sıyrılmamak, halkın ekonomik, toplumsal ve kültürel yapısına yön verebilecek öğelerini taşımak durumunda olacaktır. Çağdaş Türk edebiyatında roman, şiir, öykü, tiyatro bir dereceye kadar da resim ve müzik bu görüşe yönelmiştir. Çağdaş sanatın dünyada ulaştığı aşama bu yöndedir, kanımızca da sanatın gereği, varlığı çağdaş sanatçılarca tartışma götürmez ve haklı temellere

oturtulmuştur. Bu görüşün ışığı altında sanatın çağdaş tanımı «sanat halkın yaşam izdüşümüdür» biçimini almıştır. (Ressam Balaban bu tür düşünenlerdendir.)

Sanat bu kısa açıklamayla kuşkusuz tanımlanamaz. Bu kavram için ciltler dolusu, yazı açıklama gereklidir. Ancak bir derginin sayfalarında yazılabilecek kısa bir tanımlama için bu denli bir açıklamayı yeterli görerek ulusal sanat konusuna dönelim.

Yukardaki açıklamadan hareket edersek toplumsal bir ürün olan sanat her toplumda kendine özgü bir dokuya, bir renge sahip olacaktır. Ancak bu demek değildir ki ulusal sanat başka toplumların, ulusların yaşam izdüşümleri olan sanatlarından etkilenmez. Hatta bu noktada kimi yazar ve düşünürler sanatı ulusal olmaktan öteye evrensel bir düzeye getirirler. Örneğin; Goethe «Ulusal sanat ve ulusal bilim yoktur. Her ikisi de tüm üstün değerler gibi bütün dünyanın malıdır. Bunlar geçmişten bize kalan ve bildiğimiz şeylere her zaman saygı duyarak tüm yaşayanların bağımsız karşılıklı etkileriyle geliştirilebilir» demektedir. Dünya kültüründe yeri olan uluslararası anlayış aşamasına gelen bir Alman, bir Fransız toplumu için geçerli olabilir bir bakıma. Ama hızla özümlenerek yok edilen, ulus olma süreci içinde savaş vermesi zorunlu olan Çerkes toplumu gibi toplumlar için bu görüş yok oluşun onaylanması demektir.

Uluslaşmanın faktörlerinden biri, belki de en önemlisi, ulusal sanatın tüm dallarını da içine alacak biçimde gelişmesi, kökleşmesi ve kendini kabul ettirmesidir. Ulusal sanat halkın yaşam izdüşümü olarak saptandığına ve bu temel ilkeden hareket ettiğimize göre, uluslaşma süreci içinde öncelikle ele alınması gerekli konu halkın yarattığı, yaşattığı halk sanatı ürünlerinin derlenmesi ve korunmasıdır. Bir ulusun saygınlığını sağlamak ve korumak için gerekli en büyük güvence kanımızca toptan, tüfekten önce ulusal damga taşıyan sanat ürünleridir.

(1) G. Se'alles, le Génie dans l'art, 1901.

bir gün gelir... muhaceret şiirleri

Bir gün gelir
her şey unutulur
gurbet, sürgün, muhacirlik
cömertçe ölmek başkasına
el cephesinde askerlik.

Bir gün gelir
dünyamız kurtulur
ne Hitler gelir Elbruz'a haç diker
ne haraç verilir Osmanlı ordusuna
ne Ruslar var ne Kazaklar
Terç vadisinde atlar,
koşan koşana

Bir gün gelir
dünyamız aydınlık olur
memleketimizdeyiz mesela
ben bir fabrikada teknik ressamım
Önder bir Üniversitede okur
Önder'cik beş yaşında halâ
Çerkesçeyi fevkalade konuşur
Sen de bir emekçisin farzet
müziğe aşina
o zaman ben,
pazarları evinde ziyarete gelirim sana
hani bir gelse de o günler
bir ağlasam sevincimden, sevgilim
Bir ağlasam
şöyle boşana boşana.

Hapae E.

Yorgun girişim,
Tez tükenmişlik,
Ve bilinmeyen sancı
Yokolun.

Cömert korkaklık,
Güçsüz amaç,
Asılı işlev
Yokolun.

Yitik Çerkes,
Bağlı umut,
Ve acı karanlık
Yokolun.

Yürekte kalan çaba,
Pis boğulum,
Sen de kayboluş
Yokolun.

Kardan D.

ELLERIMİZ

Ellere karşı ellerimiz,
Açık ve sıcak.
Sevgi dağıtırız herkese,
Kucak kucak.
Avucumuz içinde var bir deniz
Ne değerler var içinde bir bilseniz.
Elimiz içinde eller var.
Gözümüz açık olsa da
Elimizden gidenler var.

Bezeroko K.

Güneşin çizdiği ipek bir yol
Var, uzar gider
Turna hüznünce uzun
Turna hüznünce yanık

Güneşin çizdiği
Yol, gider gönlünce parlak
Gönlünce uzak......
Gider gider de

Erer gönlünce menzile ki,
Çağla yeşili safir atlastan ülkeye,
Yüreklerin gergef gergef
Dokuduğu ey umut,

Ödedin borcunu
Konukluğun, ete kemiğe
Bürünerek.
Defterini kapat

Heşaplaş, hesaplaş ki,
Güneşin çizdiği
Yola, düşmeye geldi
Sıra.......................

Yismeyl Ö.

SAÇMA SAPAN BİR ŞİİR (*)

«Kedi Pepik, evet kendisi bir çeşit bilgelik taşır»
«Çuv köpek de, kedimin yorgun kısımlarıdır»
Aklımla ben birbirimizi oynatıyoruz
Tarlam, yağmura, esintiye ve deliliğe açıktır
Kaç gündür boş duran bir tabanca gibiyim
İnsan şapkasız da delirebilir kumral ve sarışınsa

Aklımdan geçenler bugünlük bunlar
Ve tabi birtakım zamparalıklar
Vergi vermeden yaşıyor olmalıyım

«Yüzüm de bir kedidir boş zamanlarımda»
«Kafkas haritasından Çerkes köylerine inmişim»
Atlarını gömmüş, kentte yerleşmiş, gümüşleri kararmış olan kendisi. Ne diye homurdanır sanki dedem?
Bir Çerkes iğdiş geyik gibidir tabanca olmayınca
Tek çare arada kovboy filmlerine gitmektir

Aklımdan geçenler bugünlük bunlar
Bütün kederler sokağa çıkar
Kamu düzeniyle fark var aramda

Şakayla öfkeyle geçti son beş on yılın günleri
«Bir köpektir Çerkes aklı, ağzından bulutlar akar»
Bu durumda maymundan türediğime nasıl inanmalıyım?
Çünki ben evde herkesten daha iyi şiir yazarım
Çünkü arada pencereden bakıyorum ve daha önemlisi
Yokuştan ilk çıkanı öldürüyorum
Tuhaf bir adamım, arada tabancam tutukluk yapar

Aklımdan geçenler bugünlük bunlar
Ben asılırken bile gülen adamım
Sevri de Lozan'ı da beğenmiyorum

Çerkesler bile eskir zamanla
Şimdi anladım ki bende ölüm kokan bir dalgınlık
Yaşar. Kaç kere söyledim evdekilere
«N' olur bir kedi alalım n' olur bir kedi alalım»
İnsan patlamayan bir tabancadır ama bir gün patlar
«Komşulardan çekinmesen hüngür hüngür ağlarsın»
Fakat o zaman da gazeteler yazar

Aklımdan geçenler bugünlük bunlar
Oğlum Ergin sen galiba üzüntülü adamsın.
Tanrı bile seninle oyalanıyor

Çerkesçe bile bilmiyorsun — unuttun bıçak atmayı
Adam olsan bir köpeğin olurdu ve bir tayın
Ellerini yalardı bir sabah esintisinde
Bana kalırsa kendinden boşan — bir celsede bo-
şanırsın
yeter artık bu kadar yabancılaşman

(*) Ergin Günce
yeni a edebiyat dergisi
Nazım Hikmet özel sayısı, s. 9

II - KİMLERDEN ?

hatko ş.

TÖRE*

Saygındır,
Zorludur
benim yüzyılım.
Yasalcılık
kuralıdır.
Bugün
onun
güçlü çağıdır,
Bugün
onun
yenilik çağıdır,—
Onu
sen
çehresinden oku.
Oku
yüzlerinden
tarihimizin
kıvılcımını
Meş'ale
yapanların!
Geçmiş —
bir kızıl
günse eğer
akkor gibi,
Günlük-güneşliktir
yolu
İşte ben geleceğin!
o sağlıklı yoldayım.
Tam da
ortasındayım
yaşamın.
Göremezdim onu ben
sizden izinsiz,
Atalarım !
Sizinleyim —
onun için çift canlıyım!
Azınız da sizin —
çoktur
yanımda benim;
Ne zaman olsa
akıl
servettir.

Sizsiniz
ışığı yaşantımızın,
Devyapınız da
bizim içindi!
Dilerim ki
umduğunuzca
eğitilem.
Ve umudum
size
merdiven olsun.
Bugünüme
İmrenle bakanlar hey,
Ben de yarına öyleyim.
Kurtuldunuz
yıkımların
nicesinden.
Dişlerdeki kırıntılardan
azıklandığınız
yokmuydu.
Çektiğiniz çile
niceydi,
Onu
kendinizden bile
sakladığınız çoktu.
Yüce büyükler,
Gençliğiniz uyumuyor.
Sanırım ki bugün
kulpu onlardadır
beşiğimizin.
Sizin mertliğiniz
Yalnızca saygı duyduğum değil,
İnsanlıktır da o —
uğrunda savaştığım.
Adığeliği
ölçüştürürüm ben
insanlıkla
O daha yüce gelir bana
zira dünyada...
Ne kadar süslesem de,
kardeş, umudunu senin,
Kendi umudum —
daha zengindir bence: —
Sizin gücünüz damarlarımdadır şimdi
sonsuzca yanan bir ateş gibi,

Babasının oğluymuş
Dedirtmek kolay şimdi.
O benim insanlığımın
buyrultusudur,
O —
benim Adığeliğimin
koşuludur.
Vatanım,
Ocağım,
Evimin dörtduvarı benim,
Sizsiniz
önceleri güç yetiremediklerimi
Artık yatırır olmama neden.
Yayılacaktır artık
Soyum,
Benimsiniz zira
Atalarım!
Sizinim ben!
Her an
özler sizi evimizin baş köşesi.
Nesliniz de
sevecendir size.
Örnek alıyorlar da
dönecek zamandan
tıpkı sizin gibi,
Umutlandırıyorlar
kendi çağlarından,
Doğacak yaşamın
gözbebekleri onlardır...
Sizler
O sağlıklı töre'nin
ustasıydınız,
Ben de
size yarınım,
Sağkol olurum.
Sevinçli bugünümüz
Kuruyor bizi yarına iyi umutla,
O,
en değerlisi gibi şapkanın,
Taşınmalıdır başüstünde uğurla!

---

* Khajer Petr; «MIWJIX MAF'E» (=Sönmeyen ateş) «ELBRUS» Basımevi, s. 75-79, NALÇİK, 1971.

yamçı

aylık sosyo-kültürel dergi * sahibi ve sorumlusu : fahri huvaj

* **genel haberleşme ve abone adresi : P.K. 341, ULUS - ANKARA** * fiatı : 7.50 TL. * yıllık abone bedeli : — 12 sayı için — 90.— TL. * yurt dışı : iki katı *

gelen yazılar basılsın basılmasın geri gönderilmez * yayınlanan yazılar kaynak gösterilmeden iktibas edilemez * dizgi ve baskı : Şafak Matbaası * kasım 1975.